

PHILOLOGIAI PROGRAMM-ÉRTEKEZÉSEK, 1885—86.

1. Bászeli Aurél, Platon jelentősége korunkra, nevezetesen az érettebb anuló ifjúságra nézve. (Fehértemplomi m. k. állami főgymnasium.)

Mint a címhez mellékelt jegyzetből értesülünk, ez az értekezés egy kiszakított fejezet szerzőnek «Platon élete és iratai» című monografiájából. Megítélésénél tehát azt a körülményt, hogy egy nagyobb egésznek alkotó részét képezi, nem szabad figyelmen kívül hagynunk. Mert bizonyára, ha magában álló egész akarna lenni, nem elégedhetnénk meg azzal, hogy Plato filozofiai elveire bővebb ismertetés nélkül mindenütt csak röviden utal, főleg ha meggondoljuk, hogy a munka, a mennyire a tárgyalás módjából következtetést vonhatunk, a nagy közönségnek is szól; így azonban föl kell tennünk, hogy az olvasó mindarra nézve, a mi itt csak futólag van érintve, egy más fejezetben már előre megkapta a kívánt felvilágosítást.

Szerző a lelkes hangú s itt-ott bizony bombasztikus bevezetésben a Plato-féle filozofia vonzó erejét igen helyesen a tudomány és erkölcsi-ség harmóniájában, vagyis abban találja, hogy a nagy görög bölcsnél «a filozofia nem pusztá theória, az erkölcsösség nem pusztá praxis, hanem csak tudománnyal, csak tudomány útján lehetséges az erény»; maguknak az iratoknak kiváló báját pedig a filozofia és poézis saját-szerű összeköttetésében és kölcsönös hatásában keresi. Ennek kapcsán áttér Pl. régibb és újabbkori tisztelőire és gáncsolóira. Az előbbiekek közül Plutarchost, Apuleiust, Senecát, de főleg Cicerót emeli ki az ókorból, az újabb korból pedig Marsilius Ficinusnak, Pl. híres latin fordítójának, dicsőítő nyilatkozatait idézi meglehetősen hosszasan. Ehez a részhez írt jegyzetében mintegy mentségül felemlíti ugyan, hogy Platónak a régi és új idők fróira és bölcselőire való hatását a monografia egy külön fejezete tárgyalja, mégis jobban szeretttük volna, ha akkor, midőn ki-emelni készül, mit tanulhat korunk e nagy gondolkodótól, régibb és újabb frók dicséreteinek egyszerű összehalmozása helyett legalább röviden itt is körvonalozta volna, hogy mit köszönhetnek Platónak elődeink.

A mi Pl. gáncsolóit illeti, ezekkel a szerző, feltétlenül odaadásból mestere iránt, ugyancsak röviden bánik el. Annak magyarázatára, hogy ilyenek is akadnak, elegendőnek tartja odavetni, hogy Pl. «utól nem ért költői és filozofus lángész volt s hogy ezt a sohasem látott kettős tulaj-donságot a kontárok föl nem foghatják», a helyett, hogy kiemelte volna az emberi gondolkodás két ellentétes főirányát, az idealizmust és realiz-must, melyek úgy az újabb, mint az ókori kutatókat két táborra osztot-ták a nagy görög bölcs megítélésénél.

A Pl. bölcsellete ellen közönségesen felhozott ellenvetések közül főleg

hárommal foglalkozik. Első sorban eredetiségét védi azok ellen, kik elődeitől, különösen pedig Sokratestól való függését vetik szemére, a nélkül azonban, hogy világosan kiemelné, miben áll tulajdonképen az a nagy haladás, melyet az ő nevéhez fűzünk a bölcsélet történetében. Pedig könnyű lett volna röviden utalni arra, hogy ő a Sokrates-féle kezdetleges dialektikából mint fejleszté ki az ideák tanát, mesterének szétszórtan előadott ethikai elveiből mikép alkotott rendszeres ethikát és politikát, végre, hogy e disciplinákkal összhangzásban mikép igyekvék oly természet-filozófiát szerkeszteni, melynek legcsekélyebb kezdetét sem bírjuk Sokratesnél fölfedezni. A mi továbbá a Platónál gyakran előforduló haszontalan szórszálhasogatást illeti, ezt szerző igen helyesen a szofiszták hatásának tulajdonítja, de azt már ismét nem helyeselhetjük, hogy Sokratest tanítványával ellentétben ettől a hibától teljesen mentnek tünteti föl. Olvassuk csak Xenophon emlékiratait: azonnal be fogjuk látni, hogy ő sem szabadíthatta fel magát egészen azoknak a befolyása alól, a kiket legjobban gúnyolt és üldözött. Végül Pl. dikciójának túláradozását, melyet filozofiai szempontból hibának ismer el, abból magyarázza, hogy Aristoteles előtt nem volt még a görögöknek filozofiai műnyelvük s a bölcselők az istenségre, a világ keletkezésére, az emberi és isteni dolgokra vonatkozó kutatásaiknál azokat a szokat és fikciókat alkalmazták, melyeket a költők használtak volt. Azonban e magyarázat felszínes volta rögtön szembe ötlük. Mert az előadás filozofiai pontosságát Platónál is megtaláljuk mindaddig, míg a szorosan vett tudományos kutatás terét el nem hagyja: a dikció mindig ott csap át a költőibe, ahol az író a tárgyat tudományosan kezelni többé nem képes és, hogy magát valamennyire megértesse, a mythoshoz fordul. Ez pedig már nem a műnyelv hiányából magyarázandó, hanem magának a rendszernek hézagait árulja el.

Miután a szerző ily módon végzett Plato dicsőítőivel és gáncsolóival, a következőleg fejezi be értekezése első részét: «Pl. hibái geniusa ragyogásával szemben csak olyanok, mint a napfoltok, mert ha műveit egészben tekintjük mint oly rendszert, melyben a philosophia és ékes-szólás, költészet és mély hitbéli és erkölcsi érzés a legszebb harmóniában olvadt egybe, akkor be kell vallanunk, hogy egyes-egyedül áll az irodalomtörténetben. E szempontból tekintve a dolgot nincs hozzá fogható, nincs senki, kit Pl. folytatásának nevezhetnénk. Párbeszédeinek összes régebb és újabb utánezatai fogalmazás, kidolgozás, mély varázsló phantasia és itéletbéli élesség tekintetében mindnyájan alatta állanak. Pl. tehát véleményem szerint az ókori philosophusok legnagyobbika volt.»

Teljes tisztelettel vagyunk ugyan B. úr véleménye iránt, de így ide állítva mint konklúzió a maga «tehát»-jával egészen a váratlan fordulat hatását teszi ránk. Mert mire akar utalni ez a «tehát»? talán a meg-

előző néhány mondatra? De ezek, melyekben a szerző csupán a filozofia, ékesszólás, hit és költészet egyesülésére mutat Plátónál, nem tekinthetők ily nagy fontosságú ítélet megokolásának, főképp más ókori gondolkozókkal való összehasonlítás nélkül. Vagy a «tehát» az értekezés egész első részére vonatkozik? Azonban azt a kis bombasztikus bevezetést, a dicsérő és gáncsoló nyilatkozatok idézését, néhány nem is lényegbe vágó ellenvetés czáfolatát csak nem fogadhatjuk el a Plato-féle filozofia méltatásának. Szívesen elhisszük, hogy ez a méltatás megtalálható a monografia valamelyik fejezetében, mindazáltal, kérdjük, ha a szükséges premisszák másutt vannak felsorolva, mit keres ezen a helyen a nagyszavú konklúzió?

De menjünk tovább s lássuk, miben találja a szerző Pl. jelentőségét korunkra. Fizikájával legelőször is néhány sorban végez, s nem talál benne semmi olyat, a mi a jelen figyelmét leköthetné. Pedig a világszellemre és az anyagra vonatkozó tanokban, melyek annyiféle változatban ismétlődnek a későbbi filozofiai rendszerekben, akadt volna sok olyan, a mi mai napság is felébresztheti a művelt olvasó érdeklődését. Az egész ethika és politika el van ütve hat sorral. Meg sincs említve a vagyontközösség és a nőemanczipáció, melyek oly nagy szerepet játszanak a Plato államában s korunkat első sorban érdeklő kérdések. Ez az átsiklás az egész erkölcs- és államtanon véleményem szerint az értekezés legnagyobb hiánya.

Kissé bővebben tárgyalja B. úr a dialektikát. De itt is csak két pontra terjeszkedik ki, hogy t. i. az érzéki vizsgálatok bírálata, a mint azt a *Theatetusban* látjuk, döntő és minden időben érvényes bizonyítékokat tartalmaz bármely kor materialisztikus bölcselete ellen, s hogy, a mi azt a régi vitás kérdést illeti, vajjon a matematika tudománya a tapasztalatnak szüleménye-e vagy pedig a gondolkodás apriorisztikus működésének eredménye, Pl. az utóbbi nézethez csatlakozik. E tisztán filozofiai problémákról azonban rögtön s minden logikai kapocs nélkül, a Plato-féle gyakorlati idealizmus kérdésére tér át, s a nagy bölcsetől igyekszik bebizonyítani, hogy nem kell őt az élet realis oldalával nem számoló ábrándozónak tekinteni. Bizonyításának fő pontja az, hogy Pl. megalapította az Akadémiát, tanítóvá lett, már pedig «tanítónak lenni valami nagyon realis dolog, jóllehet sok ideális oldala van.» Ez bizony elég furcsa.

Az Akadémia felemlítése átvezeti szerzőt Plátónak mint tanítónak jellemzésére, s e helyen igen szépen bizonyítja, hogy ő alapította meg tulajdonképen az egyetemek ideáját, midőn fölismerte, hogy a magas szellemi képzés lényege az élő szó pótolhatatlan voltában, az emberi tudás minden ágát felkaroló módszerbe való bevezetésben rejlik. Ügyesen magyarázza a *Politeianak* azt a tételét is, hogy filozofusok uralkodjanak,

álljanak az állam élén. Majd visszatérve a dialektikára, az ideák tanának szentel néhány szót, de csak azt emeli ki, hogy ma már nem lehet a Plato-féle ideát «olyas valaminek elfogadni, mely önmagában és saját maga által az egyedüli realis.» s elfeledi legalább röviden előadni e tan jelentőségét az emberi gondolkodás fejlődésében s érinteni hatását a legújabb kor elmékedéseire, főleg az esztétika terén. Pedig így igazolhatta volna legjobban az olvasó előtt, hogy Platónak még tévedéseiben is termékeny igazságok csirája rejlik.

Az értekezés végén egy néhány szót koczkáztat a szerző Platónak ifjúságunk tanítására vonatkozó jelentőségéről. De, sajnos, csak a legnagyobb általánosságban szól az Eros theóriáján alapuló pædagogiai alapelvekről, rosszalja, hogy még az egyetemen is a Plato-féle Eros helyett a vizsgálat démonával ösztönzik a tanulókat s munkáját így fejezi be: «Valóban kívánatos, hogy az újabban alkotott közoktatási törvényünk és tantervünk jogos és méltányos követelményeinek keretén belül az egyszer elkerülhetetlen vizsgálat démona mellett a plátói Eros démona (a tudományhoz való szeretet ápolása) is helyt foglaljon, hogy, prózaiabban kifejezve, a mai Frary-s idő daczára is az «exemplaria græca nocturna versanda manu, versanda diurna»-k kiválasztásánál a «chartæ Socraticæ»-k és a Plató-féle nevelés alapelve is számba véteszenek.» Mindenesetre szép kívánság, de mégis megvártuk volna a szerzőtől, hogy ne maradjon az általánosságok körében, hanem mondjon valamit az eszme megvalósításának módjairól is.

Birálatunkban igyekeztünk kiterjeszkedni az értekezés minden lényeges pontjára. Már ebből kitűnik, hogy a munka mily kevésbé mérti ki tárgyát, Plato jelentőségét korunkra. Mint már említettük, néhány érdekes kérdés még csak érintve sincs, legtöbb pedig sokkal felszínesebben van tárgyalva, mint azt az egésznek fontossága megkívánná. A monografia teljessége mindenesetre alapos átdolgozást tesz szükségessé.

NÉMETHY GÉZA.

2. Arany János élete és költészete. Irodalomtörténeti vázlat. Irta dr. *Koltai Virgil*. (Győri benzés r. fogymn.), 8-r. 189 l.

E könyv nagyon kevés irodalmi becsre tarthat számot. Ott, a hova szerzője írta, iskolai értesítőben, még eléggé megállja helyét. Azok a növendékek, a kik Arany János külső életéről tudni kívánnak egyet-mást: találhatnak benne néhány helyes adatot, néhány eléggé jól elbeszélt részletet, néhány elfogadható megjegyzést a nagy költő életére. Itt-ott megakad, bár elvéve, egy pár jellemző vonás is benső fejlődésére s műveinek magas irodalmi értékére, becsére nézve. Azután egy gymnasiumi tanuló, kinek sem olvasottsága nem oly bő, sem felfogása, látköre nem oly széles, hogy ismerhetné csak némileg is az Arany-irodalmat:

Koltai munkájában megtalálja a nevezetesebb magyar æsthetikusok és kritikusok egy pár ide vágó helyes nézetét, a melyek esetleg tovább kutatásra ösztönözhetik. A ki pedig nem nagy kedvvel olvas költöket, de bármí okból, szeretné legalább Arany legkitűnőbb műveinek — habár csak vázlatos — meséjét is ismerni: Koltai munkájában azt is megtalálhatja, még pedig némelyiket *háromszor* is elmondva oly kevés érzékkel a jellemzetes, a kiemelni való vonások iránt, a milyennel épen csak az olyan olvasó lehet megelegedve, a ki ilyennemű ismeretszerzésre vállalkozik.

Mindez azonban nagyon csekély eredmény egy könyvtől, a melyet szerzője, valószínűleg, a komoly irodalom színvonalán is megállhatónak tartott, de a mely egyetlen eszmével vagy gondolattal sem gazdagítja az Arany költészetével foglalkozók értelmét. Elismerjük, hogy a szerző komoly törekvéssel s bizonyos tárgyszeretettel fogott műve megírásához: de magával az eredménynyel sehogysen lehetünk megelegedve. Az a módszer, a melynek békóit nem tudja magáról lerázni Koltai, czélhoz vezető lehet egy jó munka megírásában, de csak annál, a ki az írói gyakorlatnak jó magas fokára jutott. Koltai még meglehetősen alant áll. Legkivált művének compositiója mutatja azt. A laza szerkezet, a mely látszatra, első pillanatra többé-kevésbé összefüggőnek látszik, mind a rá nézve helytelen, a nehéz, az izmosabb, kifejtettebb írói tehetséget kívánó módszer hibája.

Sokszor úgy tetszik, mintha Koltai maga élvezni tudná Arany költészetének igazi szépségeit, de saját érzéseiről, eszméiről, gondolatairól, nem igen tud szót adni. Úgy tetszik, mintha komolyan, lelkiismeretesen foglalkozott volna az Arany-irodalommal, de mindenütt látjuk, hogy ő maga sehogysen mer a vita bensejébe hatni, és előzői eszméit sem bővebben ki nem fejti, sem más oldalról meg nem világítja vagy akár czáfolja: szóval egy eredeti, önálló író tulajdonságaiból menél kevesebb vonást fődözhetünk fel Koltaiában s nem tudjuk, hog yæsthetikai képzettsége fogvatkozásában vagy épen írói tehetségében keresük-e a valódi okokat. Mert a hogy Aranynak leghíresebb művét, a *Toldit* igyekszik magyarázni: az a mód nagyon hajlandó volna az embert arra a gondolatra birni, hogy Koltai csak az olyan középszerű írókat utánozza, a kiknek minden törekvésük csak arra irányul, hogy könyvöket minél vaskosabbá tegyék, minél bőbeszédűbben, minél több szószaporítással mondjanak el oly dolgokat, a melyeknek ismeretét minden valamire való írónak fel kell tételeznie az olvasóban. Ha *Toldit* elemezni akarja az író: természetesen ismernie kell tartalmát a legapróbb részletekig: de vajjon szükséges-e, hogy az olvasónak is mindent elmondjon? Szükséges-e, hogy először Ilosvai históriás énekének tartalmát beszélje el az író, azután magáét, a szóban forgó költeményét mondja

el egész krónikaszerűleg s végül, hogy az egyes jellemekek magyarázatánál megint előlről kezdjen mindent és ismétlje a költeménynek teljes tartalmát?

Smindezt ily hosszasan, ily bágyadtan, minden routine nélkül, tele citatiókkal a művekből, hol szóról szóra, hol kivonatolva! Nem jobb lesz vala-e, ha a két első teljesen mellőzi, vagy pedig beleolvasztja a jellemekek magyarázatába, de mindenütt lélektani, æsthetikai, művészeti igazságok kutatása kíséretében? Ez a tárgyalási mód sehogysem alkalmas arra, hogy az ifjuság fejlődő ízlésének irányt jelöljön. S vajjon, mikor Arany János lyrai műveit fejtegeti, az-e csak feladata, hogy e művek tartalmát kivonatolja s nem inkább az-e, hogy kimutassa Arany helyét, mint lyricusét a magyar költészet történetében? Avval a megjegyzéssel, vagy ahhoz hasonlókkal, hogy Arany és Tompa igyekeztek a nemzet szomorú korszakában reményt s enyhületet nyujtani a kétségbe esett hazafi szíveknek — még nagyon gyöngén jellemeztük Arany lyráját. Hát még balladáit?

Nem szándékunk a compositio nagy hibája mellett Koltai apró tévedéseit sorra igazítani s hallgatással mellőzzük kifogásait, a melyeket különösbbe Arany János *Széchy Máriájáról* s a *Buda haláláról* tesz. Mindezekhez sok szó fér s azt hisszük, hogy behatóbb vizsgálat fel fogja deríteni, hogy Arany János *Széchy Máriája* mégsem oly elhibázott mű, milyennek Koltai tartja, s bár Arany költészetének nem a legmagasb fokát jelöli, épen nem méltatlan hozzá s bizonyára éb annyit, ha nem többet, mint az újabb elbeszélő költeményeknek egy jó része, Vajdáéit sem véve ki.

Koltai a nagy tárgy nehézségeivel sehogy sem tudott megbirkózni. Sokkal jobb lesz vala, ha pusztán csak a nagy költő életét vázolja. Úgy látszik, erre elég adatot összegyűjtött, bár koránsem annyit, a mennyi már tudunkkal eddig is napvilágot látott. Ha e téren marad s egy pár íven könnyed, élvezhető modorban, szépen, bizonyos melegséggel, mely nemcsak a pusztá dicsőítésben áll, élénk tárja Arany János életét, fejlődését, viszontagságait, bensejét, forrongásait: elismeréssel találkozhat vala s az ifjuság haszonnal olvashatja könyvét, a melynek így is legjobb legmegállhatóbb részletei az életrajziak.

Arany János művészetének beható fejtegetése még nálánál sokkal nagyobb író is próbára tesz, a kinek nemcsak széles alapokra fektetett irodalmi és æsthetikai tanulmányainak kell lenni, hanem éles, mélyre menő s átható vizsgáló szellemének is, a melyben épen annyi a philosophiai, mint a költői tehetség.

Mennyi van mindebből Koltaiban: talán e futólagos áttekintésből is kivehető.

3. Tompa Mihály költészete. Irta: *Gleidura Géza*. (Rozsnyói kath. főgymnasium).

Tompa Mihályval újabban kevésbé foglalkoznak. Azt hittük, mikor műveinek új kiadása megjelent, hogy lesz valaki a magyar költészet barátai között, a ki beható élet- és jellemrajzát megírja s tiszta világításban mutatja be az egykor oly híres költőt, a ki megérte azt, a a mit a nálánál sokkal nagyobb Petőfi és Arany sem értek meg, hogy népregéit és mondáit húsz nap mulva, 1846-ban, második kiadásban kapkodta szét a magyar közönség, s a ki a magyar forradalomra következő néhány év alatt a legelső köztudósok közé küzdte föl magát, mert az összes nemzet érzelmeinek benső világát kifejezte, még pedig annyi szépséggel, annyi művészetrel, oly igazi öntudattal, mennyi a legnagyobb költőknek is hecsületére válnék. Sőt legjelesb íróink is mintegy szándékosan hallgatnak róla azóta, hogy az előtt 7—8 évvel Tolnai Lajos éles hangú, a legfőbb szempontokban téves irányú bírálata megjelent, mely mintegy felelet akart lenni a Szász Károly meleg érzéssel, tiszta rokonszenvvel megírta rövid élet- és jellemrajzra. Tolnai bírálata bizonyos tekintetben új irányú bírálat nálunk. Foglalkozik, de csak pár szóval, a költő életével is, művei közül pedig egynéhányat kiválogat s azokon mutatja meg a priori megalkotott véleményét. Azt gondolná az ember, hogy mindenki, a ki ismeri a Tompával foglalkozók díszes koszorúját a régebbi időben (Gyulai, Szász K., Erdélyi J., Beöthy Zs. s némileg Arany János is) legalább is gondolkozóba esik, ha a Tolnainak jobbjára majd mindenben elütő bírálatát olvassa. Pedig, lám, mily csalódás! Gleidura Géza kivonatot készített belőle egy iskolai értesítőbe s még hozzá volt annyi bátorsága, hogy így írhatott: «műveit lelkiismeretesen s elfogulatlanul tanulmányoztam s most arra törekszem, hogy Tompát, a költőt, igaz alakjában, fény- és arnyoldalaival állítsam az olvasó elé.» Ha ez lelkiismeretes és elfogulatlan tanulmányozás: akkor a szerzőnek rendkívül különös nézetei lehetnek a lelkiismeretességről és elfogulatlanságról. Mert én, megvallom, egyetlen egy gondolatot sem találtam benne, a melyre azt mondhatnám, hogy íme, ez csakugyan a szerzőé, s ha néha-néha ráesküdött is Tolnai állítására: itt-ott saját lábán is járt tanult. Minderről szólni sem lehet. Az egész értekezés a Tolnai műgonddal megírt bírálatának hanyag kivonata, a mely valóban nem érdemlette meg, hogy egy főgymnasium értesítőjéből 18 lapot elfoglaljon. Soha ily merészséget egy magyar irodalom tanárától! Vajjon mit gondolt Gleidura, mikor műve elején így írt: «Ha nemzetünk büszke Tompára, mi gömöriek kétszeresen büszkélkedhetünk benne?» Azt hitte, hogy ő a Tompa dicsőségére ha csak egy parányi fénysugárt is vetni fog? Igazán szomorú büszkeség! Tompa erre megfordulna sírjában!

Mert hát tulajdonképen miért is lehetnek oly büszkék a gömöriek

Tompára? Ha Gleidura művét olvassuk s elképzeljük, hogy a gyenge, tudatlan növendékek mennyire szavára esküdnek az irodalom tanárának, s hogy tehát e cikk minden eddigi illúziójukat szétrombolta: elgondolhatjuk, mily ambíciót adhatott a szerzőnek az a kétszeres büszkeség, melyet különösen a gömörieknek van joguk Tompa iránt táplálni. Szerinte Tompának alig egy pár megállható regéje s mondája van, a mely tele ne volna «minden epikai botlás»-sal, a melynek «érdekes és élethfi» alakjai volnának, a melynek előadása lassú, a cél felé tétovázva haladó ne volna. Költői beszélei semmit sem érnek. Az egyetlenek, *Szuhay Mátyásnak* az az egyedüli szépsége, — amint Tolnai mondja — hogy Arany *Toldijával* egyszerre pályázott s még mellette dicséretet is nyert. Lyrai művei közül alig 5—6 a kitünő, a többi alig ér valamit. Tompa elegiai költő. «Szelíd, csendes természetű, kit a nagy dolgok sem tudnak hévre ragadni.»

Ha csak ilyen költő Tompa: bizony nincsen indokolva még az egyszeri büszkeségük sem a gömörieknek, nemhogy a kétszeres. Mi azt hisszük, hogy a Tompa művészetében is vannak oly szépségek, a melyeket érdemes behatólag tanulmányozni, mert annál inkább emelik a költőt, minél huzamosb a velők foglalkozás, minél alaposabb a tanulmány. Ha csak saját élményeit tudta volna dalba önteni: bizony dicsőségének fele magaslátán sem állna Tompa. De ő sokkal többet tett. Epikai műveiben kétségtelenül sok a fogyatkozás: de azért tán mégis több van köztök, a mely megérdemlette a közönség tetszését, mint a meynyit Tolnai s utána e cikk felmutat. Lyrai művei közül pedig épen allegóriáinak legnagyobb része igazán sikerült. Természetes, hogy ha valaki egy téves irányú bírálatot még jobban elferdít: nem látja az igazi művészetet s hajlandó a költőt igen kétes világításban látni.

Igy tett e cikk szerzője!

Dr. VÁCZY JÁNOS.

4. Az ethika a halákhában. Írta *Bloch Mozes*. (Budapesti rabbiképző intézet, 1886. 84 l.)

Inkább mint a gyakorlati életben mutatkozó veszedelmes kinövéseit az antisémi mozgalomnak, fájjalja a komolyan érző és gondolkodó azt a szomorú tényt, hogy ez irány a tudományos világban tudta magát oly erősen megfészkelni. Sőt mondhatni, hogy erejét, mely kün nyilvánult, eminnen szívta.

Lám, ez esetben is bebizonyodott, hogy az irodalom mily döntő befolyású a praktikus élet alakulásaira és hogy ő a gondolatok tette-serdülésének mozgó ereje.

Nekünk zsidóknak tehát szent feladatunk, az irodalom terén a talán jóhiszeműből vagy rosszakaratból eredő tévedéseknek vagy bűnök-

nek, melyeket irányunkban elkövetnek, ellenezzállani és tollal, meggyőző erejű módon leküzdeni. Hisz megtámadták bibliánkat s minden morálnélkülinek kiáltották ki. De erre komolyan válaszolni nem kell. Tessék azt elolvasni.

Ám nekirentottak a talmudnak is, azt hajtogatván váltig, hogy ez erkölcsrontó, veszedelmes munka. Súlyos a vád, és ha igaz, akkor joggal lakolunk oly súlyosan. De a vád, amely súlyos, épen oly igazságtalan, és lakolásunk, amely súlyos, épen oly jogtalan.

A talmudot nem tudnának egykönnyen elolvasni, tehát nem ajánlom a bibliára vonatkozó tanácsomat. Csak a fentjelzett munkáról akarok egy kis ismertetést adni, mely a talmud gondolkodásmódja és tendenciája felől felvilágosítást nyújtson. Vajha sikerülne ez ismertetésemnek, hogy az egyik vagy másik olvasónak kedve kerekedjék, magát a művet megszerezni és — végig olvasni. Mert a nyujtottam sorai semmiképen sem tennék fölöslegessé, hogy a munka egészével komolyan megismerkedjék.

Bloch M., az országos rabbiképzőnek, hazánk legfőbb tekintélyű zsidó-theológiai intézetének egyik tudós tanára, az előttam fekvő műben azt a fölötte érdekes czélt tűzte ki magának, hogy a halákhában (a zsidó rituális életre vonatkozó törvényekben) rejlő ethikai, mélyerkölcsű vonásokat erősebbre húzza és láthatókká tegye. És hogy mindjárt eleve kimondjuk, a czél fölötte hálás és azt minden ízében elérnie teljesen sikerült. Hálára kötelezett a tudós szerző minden jobbérzelműt intra et extra muros.

Irtak már a biblia ethikájáról, a talmud ethikájáról, kiszedve mindkettőből az erkölcsmondásokat, de a halákhában, a szertartásokban nyilvánuló ethikáról nem beszéltek még. Ime most már ez is meg van; egy kezdet, egy alapos, irányadó kezdet. Mert hogy az egész anyag nincsen kimerítve, azt maga a szerző is megmondja. De az alap meg van vetve, tovább építhetnek rajta. S akadnak bizonyára férfiak kebelünk-ből, kik a fonalat tovább fogják szőni.

Kitünő szakavatottsággal, rengeteg olvasottsággal felkarolja Bloch, R. Mózes Maimüni nyomán, az összes halákhai törvényeket.

Nem elegendő, mondja a szerző, ha a szertartásokat szép szabályosan végezzük, hanem azok erkölcsi tartalmán is kell felépülnünk. Mert mindketten, az ethika és a halákha, szorosan függnek egymással össze; mindkettő istenben gyökerezik, ő tőle erednek. Mindkettejük végczélja isten, mindketten isteni parancsolatok. Halákha ethika, ethika halákha nélkül ingó alapra állítja az embert, csak egyesülésükben mutatkozik a zsidóság lényege.

Szavak és gondolatok, legyenek bármily élénkek, gyorsan tűnnek más gondolatok hatalma által visszaszorítva, ha érzékileg észrevehető

objectum által — úgyszólván — meg nem rögzítettnek. Ily érzéki objectum az imaszíjak (phylaktériák), a szemlélfonalak és a zsidóházak ajtófélfáira szögzendő istennév (mezuzóth). Külső jelek csak, de mély gondolatok, erkölcsi eszmék képviselői: hogy isten parancsait mindenba teljesítsük, hogy fejünk és szivünk erkölcstelen gondolatoktól menten maradjanak, hogy ajtaink küszöbét átlépve, a jogosságra, isten iránti szeretetre, a bűnök kerülésére emlékezzünk.

De e külső jelek mindennapi használata és megtekintése gyöngíténé befolyásukat erkölcsi életünk ébresztésére és belső értéküket hamar elveszíténék. Azért egyes napokat kellett kitűzni, melyek ritkábban föllépven az évben, hathatós emlékjelekül szolgálnak. Ilyen napok a szombat és az ünnepek. Pihenjünk a nehéz munkától és nemesítsük elménket szellemi foglalkozásokkal. Nemcsak a test, de a lelki élet is üdüljön e nyugalomnapokon. Az újévi és a kiengesztelési ünnepek magabaterésre és alázatosságra, a többi ünnepek az élet örömeinek mértékletes élvezésére tanítsanak.

Gyönyörűen fejt ki a szerző a házasság-életbe vágó szertartások ethikai oldalait. Szent szándék, a szeretet és a vonzalom kösse meg a házassági frigyét. A hol könnyelműség és erkölcsös érzés nem az indító okok, ott a frigykötés, mint ethikai cél, el van tévesztve és a házasság felbontása csak ezen szempont tekintetbevételé miatt van megengedve. Ezért azonban — a talmud szavai szerint — «az oltár könnyeket hullat, ha egy frigy elegendő ok nélkül felbontatik.» A házasságot minden néven nevezendő eszközzel kell arra bírni, hogy újra kibéküljenek. Hogy mindenféle elhamarkodott lépésnek a házasság részéről elejét vegyék, a talmud bölcsői oly számos, minucziózus formalitásokhoz köttették a válólevél elkészítését és a frigyfelbontási czeremónia megtörténését. Ez csak egy példa idézése azon számos illusztrációkból, melyeket a szerző a házasság szentségére felhoz.

Az étkezési törvényeket illetőleg, azt mondja a szerző a talmud nevében, hogy «tisztátalan» állatokat és a ritualisan eltiltott ételeket azért nem szabad használni, mert elvonnának az ethikai, erkölcsös érzésektől; mert a szentírás önmegtartóztatásra és mérsékletre akar vezetni.

Szavatartásra int a talmud. Amit egyszer ígértünk, azt beváltani erkölcsi kötelességünk. «Igen»-ed «igen», «nem»-ed «nem» legyen. Mennél kevésbé szabad tehát esküt szegni vagy hamis esküt tenni. A ki hamisan esküszik, azt a halálka istenkáromlónak, az igazság elferdítőjének tekinti, tehát súlyos bűnösnek. Csak ha valaki pillanatnyi felbuzdulásban tesz valami fogadalmat, a mit azután későbbben megbán és ha e fogadalom nem valamely nemes, erkölcsös cél elérését involálja, tehát nem-teljesítése esetében az ethika csorbát nem szenved,

továbbá ha egy embertársunk nem károsíttatik meg, végre ha a megbánás igazán szívből fakad, csak akkor bontható föl a fogadalom három alkalmas, erkölcsös, tisztaszívű ember közreműködése által.

Az uszorát a talmud általában, tekintet nélkül a felekezetkülönb-ségre szigorúan tiltja, mint oly kereskedést, mely az ethika törvényének semmiképen meg nem felel. Csakis a külfölditől, a teljesen idegentől, — de nem egyezersmind az ország polgáraitól — enged némi, mérsékletes, arányszerinti kamatot kérni. Az elszegényedésnek gátot vetni akarva, elrendelte, hogy nem csak az egyes gazdagok, hanem hogy a községek is adakozzanak. A hetedik év mindig egy «szabadsági esztendő» volt, melyben — a biblia rendelete szerint — minden hitelező adósának az adósságot elengedni erkölcsi kötelessége volt. Így rendezte és szabályozta a mozaikus tan és kiépítője, a talmud, a mennyire csak lehetett a társadalmi viszonyokat.

Ily szellemben, a legszigorúbb objektivitással, tárgyalja a szerző a tisztasági törvényeket, szól a rágalomról, rablás-, lopás- és gyilkolásra vonatkozó szigorú tilalmakról, a cseréről, a kereskedésről, a munka szükséges voltáról, az úr és a szolga, a hitelező és adósa közötti viszonyról. Különösen szép, érdekes és tanulságos azon fejezet, a hol a bírákról, azok kinevezéséről, tulajdonairól és kötelességeiről, az ő súlyos felelősségükről istennel és a társadalommal szemben, szól. Ezen fejezet a halákha ethikáját igazi grandiozitásában és nagyszerűségében mutatja be.

Maimóni szavaival végződik a kitűnő munka: Az egész világnak törekvése — ez Izraelnek szent reménye — egységgyedül igazi, tiszta istenismeretre irányul majd, a mint írva van: «És megtelik a föld istenismerettel úgy, mint víz borítja a tenger fenekét.» Ekkor aztán mindegyiknek az erkölcsi törvények fognak irányadóul szolgálni és a föld valamennyi lakóit a tiszta, legbensőbb emberszeretetet mennyei köteléke tartja majd egybe.

Dr. FISCHER GYULA.

5. Vajda Emil, Attila szereplése a Sæmundar-Eddában, a Waltharius és Nibelung-énekben. (Székely-Udvarhelyi kir. állami főreáliskola.)

Néhány rövid, bevezető sor után a szerző a skandináv hagyományok tárgyalásához fog. Ha már a bevezetés azon állítása, hogy minden nemzetnek voltak s vannak hegedősei, kissé furcsán érintette az olvasót, annál nagyobb bámulattal olvassuk nyomban, hogy «egy hideg ég alj alatt lakó nép, a *skald* vagy *skandináviai*, névleg a Norvég-Grönland skaldjai» gyűjtötték össze az Attila-dalokat. Ne gondoljuk azonban, hogy a szerző csak egyszer mer ily merészet állítani, a 26. oldalon fentartja állítását: «a Sigurdmondán a *skald* nép jellemével megegyező szilajság vonul végig». Mi, kik a skaldokat eddig mindnyájan csak a költők

kasztjának néztük, kik a népies költészet letünése után virágoztak az északi fejedelmek udvarain, ilyen egyszerű kijelentés után sem hiszszük ám el, hogy skald és skandináv identikus fogalmak. A bizonyítás, sajnos, elmaradt, s így továbbra is a régi tudásunkban megnyugszunk, nem tartva a troubadourt meg a provenceit, az aoidost és a görögöt, vagy a hegedóst meg a magyart mindegynek.

A titánszerű támadás vágya még a mythikus tudásunkat is semmivé akarja tenni. Eddigelé úgy látszott, a skandinávok összes hitregéi, az egész nagy isteni tragedia, melylyé ezek összefonódnak, az asoknak az óriások (thurs) elleni tragikus kimenetelű harcán alapúl. Az asok bűnbe esnek, a miért uralmok majdan véget ér, de lesz újjászületés. Most ez azonban nem áll többé, a Völuspa s egyéb eddai dalok meg vannak hazudtolva: «az Edda mythologiai részében a főistenséget Odin képviseli, ki tizenkét *ázaival* (*óriások*) különféle alakban tűnik fel».

Ezekkel szemben az olynemű állítások, mint «a valkyrok vészthozó istennők», csak csekélyebb jelentőségűek. Ha azon istennőket, kik elfogott társaink bilincseit megoldják, az ellenséges foglyokat soraink mögött megkötözik, így nevezzük el, az igazolható az esetben, ha az ellenség álláspontjára helyezkedünk. Ez azonban nem szokásos.

Az emlékek tartalmának élénk elbeszélése után azon eredményre jut a szerző, hogy mind a három dicsófti Attilát. Ha a görög írók Attelasával hasonlítjuk össze a germán mondai Attilát, mindenesetre kedvezőbb képét nyerjük a hódítónak. Szinte megmagyarázhatatlannak tartja a szerző, hogy az Edda Attilája, ki «különben harcias cselszövő, ravasz, de bölcs», némely tekintetben oly engedékenynek, gyengének látszik. Úgy hiszem, a monda a legnagyobb hatalom birtokosát nagyon gyakran rajzolja gyenge embernek, sőt úgy látszik, a népképelet legfenségesebb alakjainak jelleméből ritkán hiányzik az a személyes gyengeség, gyámoltalanság, mely azokban születik meg, kiknek oly sok kar áll rendelkezésükre. Arthus is, Károly is keveset cselekszenek, lovagjaik és paladinjaik hőstetteiről szól az ének, a sakkbeli király is milyen tehetetlen! Ők csak a központ, nagy méltóságuk sem engedi meg a nagy tevékenységet.

Mindezek után a szerzőnek felemlített, valóban érthetetlen tévedései daczára is mondhatnók, hogy összehasonlításával hasznos munkát végzett, ha az nem volna a legnagyobb selejtességgel oda vetve; azt hiszszük, hogy egy első fogalmazású impurumot olvasunk. A tartalom elmondásában található logikai ellentmondásokon s valótlán adatokon kívül (így pl. a szerző azt írja, hogy «Gunther a varázscsuklya segítségével sérthetetlené téve magát győzelmet nyer Brunhildon», holott Siegfried végzi mellette láthatatlanul a harci munkát), a helyesírás a maga következetlenségében valóban páratlan. Egymást úzi a Gibich meg

Gibik, a Sigfrid meg Szigfrid, Locki stb. Az ó-skandináv nominativus r-ét olykor megtartja, olykor elhagyja, így találjuk Reginn mellett a Hialpreket, továbbá Hring's fiát, majd Hoen Ems-et majd meg Ho'n Emst a Hohenems helyett.

Nem csodálhatjuk végül azt, hogy az az író, ki az ókorból vándorlatát a szájhagyomány útján Attilamondákat (27. oldal), a mi tudományos dolgozatban legalább is egy kissé furcsán van mondva, nem állja a középkor elé oly könnyedén odacsapni a sötét jelzót, mint azt értekezésünkben láthatjuk.

TIMÁR J. PÁL.

Párhuzamos idézetek.

Ovid. Metam. VII. 796. Gaudia principium nostri sunt saepe doloris.

A magyar: «Öröm nyomán jár a szomorúság.»

(Erdélyi, Közm. 5273. sz.)

Hom. Odyss.

Ὁὐ μὲν γὰρ τοῦ γε χρεῖσσον καὶ ἄρειον,
 ἔ' δ' ὄθ' ὁμοφρονέοντε νοήμασιν οἶκον ἔχ'ητον
 ἀνὴρ ἠδὲ γυνή.

E gondolatot Garai így fejezte ki:

Szerelem ölében
 A legszebb virág,
 Melyet Isten adhat,
 Házi boldogság.

Horat. *Ad unguem patratum et perfectum.*

Már a rómaiak azzal bizonyították egy felhajtott edény teljes kiürítését, hogy lefordítva a balkéz hüvelykére fektették. Horatius ezt így nevezi: «ad unguem patratum et perfectum.» Később egyszerűbben a «super nagulum» is ezt fejezte ki. Az angolok ma is így használják: «to drink super nagulum.» Ugyanerre céloz a német «Nagelprobe»-féle kifejezés is, s a franczia «boire rubis sur l' ongle», a melyekhez végre a magyar *körömpróba, körömpróbaig kiinni is járul.*

KRAUSZ JAKAB.